

**Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Інститут психології та педагогіки
Кафедра вікової та педагогічної психології
Кафедра загальної психології та психодіагностики**

Студентський науковий альманах

(Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих науковців "Гендерні аспекти розвитку самосвідомості в онтогенезі"
Рівне, 15-16 квітня 2010 р.)

Рівне, 2010

Студентський науковий альманах. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих науковців "Гендерні аспекти розвитку самосвідомості в онтогенезі". Рівне, 15-16 квітня 2010 р. – Рівне: РДГУ, 2010. – 198 с.

Редакційна колегія:

Павелків Р.В. - доктор психологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, директор Інституту психології і педагогіки РДГУ, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Інституту психології та педагогіки РДГУ, Заслужений працівник освіти України – співголова;

Воробйов А.М. – кандидат педагогічних наук, професор, перший проректор РДГУ, завідувач кафедри загальної психології та психодіагностики Інституту психології та педагогіки РДГУ, Заслужений працівник освіти України - співголова

Безлюдна В.І. - професор кафедри вікової та педагогічної психології РДГУ;

Корчакова Н.В. – доцент кафедри вікової та педагогічної психології РДГУ;

Созонюк О.С. – доцент кафедри вікової та педагогічної психології РДГУ;

Яцюк Н.О. – доцент кафедри вікової та педагогічної психології РДГУ;

Матеріали обговорені та рекомендовані до друку на засіданні науково-методичної ради психолого-природничого факультету РДГУ. Протокол № _____ від _____ 2010 р.

2. *Монастиршин К.О. Умови та фактори формування самооцінки молодших школярів // Проблеми гуманітарних наук. – Дрогобич: Вимір, 2002. – Вип. 9. – С. 88 – 98.*

3. *Островська К.О. Орієнтація молодших школярів на моральні цінності у процесі становлення громадянської самосвідомості // Тези наук. конф. “Громадянське суспільство і соціальні перетворення в Україні”. – Львів, 2001. – С. 91 – 92.*

4. *Павелків В.Р. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці. Монографія. – Рівне: Волинські береги, 2004.- 248 с.*

5. *Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навч. посіб. – К.: Академвидав, 2006. – 360 с.*

УДК 159.955.4-053.6

ОСОБИСТІСНА РЕФЛЕКСІЯ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Марчук Вікторія, магістрантка

*Керівник: доктор психологічних наук, професор Павелків Р.В.
Рівненський державний гуманітарний університет*

Підлітковий вік – це період формування найважливіших психічних новоутворень, які детермінують особистісне зростання підлітка в майбутньому. Насамперед, це стосується сфер самопізнання та міжособистісного пізнання, які пов'язані з розвитком і вдосконалюванням здатності розуміти себе та іншу людину. У перехідному віці подання про себе та інших людей стають важливими регуляторами життєдіяльності підлітка в цілому. Отже, основна увага психологів і педагогів повинна бути спрямована на розвиток у підлітків прагнення до пізнання свого внутрішнього світу, своїх можливостей, здатностей, здібностей. Підліток, намагаючись представити, що про нього думають інші, аналізує себе, свою поведінку й особливості спілкування з іншими людьми, тобто аналізує себе як суб'єкта взаємодії з оточуючими. У разі такого аналізу підліток приходять до деякого пізнання свого «Я». Такого роду пізнання себе має істотне значення для розвитку й становлення гармонічної особистості, тому що, аналізуючи себе у взаємодії з іншими людьми, підліток починає розуміти особливості свого характеру, як позитивні, так і негативні його риси. Оцінюючи себе, він прагне пізнати й інших людей також.

Аналізуючи те, що про нього думають інші, які входять в коло його оточення, у підлітка виникають рефлексивні очікування, які істотно досліджують процес особистісного самопізнання. Це є актуальним явищем для підліткового віку, тому що саме в 11-12 років у дитини виникає інтерес до свого внутрішнього світу, а потім відбувається поступове ускладнення й поглиблення самопізнання. Підліток відкриває для себе свій внутрішній світ: складні переживання, пов'язані з новими відносинами, свої можливості, свої особистісні риси, вчинки, - все це він аналізує дуже упереджено. Підліток хоче зрозуміти, який він є насправді, і уявляє собі, яким він хотів би бути. Актуальною для нього стає потреба розібратися в самому собі. Таким чином, можливо говорити про те, що саме в цей період починається розвиток особистісної рефлексії. Саме тому, починаючи з молодшого підліткового віку, треба займатися формуванням особистісної рефлексії, щоб сприяти створенню нових можливостей для саморозвитку особистістю самої себе як цілісності.

Отже, саме здібність підлітка до особистісної рефлексії є одною з головних складових успішності його пізнавальної діяльності, виникнення та зростання інтересу до учбової діяльності, до пізнання оточуючого світу та самого себе.

Виходячи з аналізу літератури, рефлексія розглядається як процес пізнання суб'єктом своїх внутрішніх психічних станів і процесів (Б.Г.Ананьєв, Л.І.Божович, І.С.Кон, Л.С.Виготський, К.А.Абульханова-Славська, В.В.Столін та ін.); виступає в процесах кооперації і спілкування у формі усвідомлення діючим суб'єктом того, як він сприймається і оцінюється іншими індивідами або спільностями (В.В.Рубцов, Н.Р.Якушина, Г.П.Щедровицький, Г.М.Андреева та ін.); тлумачиться як здатність людини усвідомлювати власну поведінку і діяльність (В.В.Давидов, А.З.Зак, Я.О.Пономарьов, І.М.Семенов, С.Ю.Степанов та ін.). Таким чином, присутність рефлексії у різноманітних процесах призводить до цілісного уявлення, знання про зміст, способи і засоби розв'язування задач. Рефлексія дозволяє людині критично ставитися до себе та своєї діяльності, робить її суб'єктом власної активності. Це підкреслює велике значення рефлексії для розвитку особистісних якостей, оволодіння повноцінними знаннями, освоєння нових видів діяльності.

Аналіз робіт вітчизняних авторів показує, що рефлексія досліджується у чотирьох основних аспектах: коопераційному, комунікативному, особистісному та інтелектуальному [5]. При цьому перші два аспекти виділяються у дослідженнях колективних форм діяльності, а другі два - у індивідуальних формах прояву мислення та свідомості.

Інтелектуальна рефлексія обумовлює предметно-операційний рух думки в процесі пошуку, спонукає суб'єкта осмислювати предметність проблемної ситуації. В свою чергу особистісна рефлексія пов'язана з осмисленням суб'єктом самого себе не тільки як діяча, але й як цілісної особистості, що реалізує та розвиває при цьому свою індивідуальність [3]. Особистісна рефлексія звернена на самого суб'єкта, що є у пошуку, і приводить до переосмислення всієї його діяльності в цілому. Таким чином, для підвищення пізнавальної активності суб'єкта необхідно формування саме особистісної рефлексії.

Формування особистісної рефлексії в підлітковому віці актуально ще і тому, що саме вона сприяє активному саморозвитку особистості в процесі пізнавальної діяльності через подолання труднощів. І тут пізнавальна діяльність полягає не тільки у перетворенні предметного змісту завдання, але і у прояві підлітка свого «Я» як цілісної особистості. І ця активність підлітка в пізнавальній діяльності призводить до саморозвитку його особистості. Це стає можливим завдяки переосмисленню підлітком свого «Я», своєї моделі поведінки, паттерна, в проблемній ситуації, і визначає умови його особистісного саморозвитку.

Ще Б.Г.Ананьєв підкреслював, що розробка проблеми розвитку рефлексії в процесі самостійної роботи учнів має велике значення для правильної постановки питань виховання та самовиховання ума. Л.С. Виготський вважає, що нові типи зв'язків і співвідношень функцій припускають в своїй основі рефлексію, відображення власних процесів в свідомості. С.Л.Рубінштейн підкреслював, що виникнення свідомості зв'язано з виділенням із життя і безпосереднього переживання рефлексії на оточуючий світ і на самого себе.

В сучасних умовах шкільної освіти необхідно враховувати рефлексію не тільки як один з пояснювальних принципів психічного розвитку учнів, але також як механізм свідомості, який дозволяє розкрити уявлення про процес мислення підлітків, усвідомлення себе як суб'єкта пізнавальної діяльності.

Таким чином, для підвищення пізнавальної активності в підлітковому віці необхідно розвивати особистісну рефлексію, яка і обумовлює прагнення підлітка до пізнавальної активності.

Література

1. Божович Л.И. *Проблемы формирования личности: Избр.психол.тр./Под ред.Д.И.Фельдштейна.* – М., 1995. – 212 с.
2. Булах І.С. *Психологія особистісного зростання підлітка: Монографія.* – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2003. – 340с.

3. *Кириченко Т.В. Психологічні механізми саморегуляції поведінки підлітків: Дис...канд.психол.наук: 19.00.07/НПУ ім.М.Драгоманова. – К., 2001. – 249 с.*

4. *Психологія подростка: Хрестоматія / Сост.Ю.П.Фролов. – М.: Рос.пед.агентство, 1997. – 526 с.*

5. *Степанов С.Ю., Семенов І.Н. Психологія рефлексії: проблеми дослідження // Вопросы психологии. - № 3. - 1985. - С. 34.*

УДК 159.923.35

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА САМОПІЗНАННЯ ЯК ПРОЦЕСУ

Онищук Ольга, студентка 4 курсу.

*Керівник: кандидат педагогічних наук, професор Безлюдна В.І.
Рівненський державний гуманітарний університет*

Самопізнання суб'єкта є проблемою людського буття. Вирішення питань щодо ролі людини як суб'єкта потребує розгортання комплексних наукових досліджень. Людині включається в різноманітні зв'язки і відношення з дійсністю, і існує, як єдине ціле. Внутрішній світ людини живе своїм життям, існує за своїми законами. Тому проблема самопізнання є актуальною в умовах сучасної науки в зв'язку з необхідністю комплексного вивчення і пізнання людини.

Сучасна психологія характеризується безліччю областей і напрямків у вивченні проблеми самопізнання. Значною мірою, зміна змістів цих напрямків обумовлено еволюцією психологічного та філософського знання: переходить від класичної парадигми до некласичної, а потім і до постнекласичної. Класична парадигма втілювалася в ідеї збагнення об'єктивних законів природи, пильній увазі вчених до проблеми детермінізму й пошуку причинно-наслідкових зв'язків. На некласичному етапі головним став облік суб'єктивності спостерігача. У цей період уважалося, що те, яким постає світ перед суб'єктом, залежить, насамперед, від суб'єктивності свідомості. І, нарешті, постнекласичне розуміння світу й людини у світі характеризувалося ростом рефлексії ціннісних і значеннєвих контекстів суб'єкта.

Таким чином, можна відзначити, що відбувається зсув з пізнавальної парадигми дослідження на екзистенціальну. Екзистенціальний підхід припускає цілісне розуміння буття людини. А також включення суб'єкта, що пізнає, в пізнаване. Самопізнання спрямоване не на пошук суб'єкта нових знань про себе, а на

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА.....3

Розділ 1. ФЕНОМЕНОЛОГІЯ САМОСВІДОМОСТІ

Багай Б., Павелків Р.В. Теоретичні аспекти становлення Я-концепції у молодшому шкільному віці.....4

Антонець О. Самосвідомість і її структура.....7

Бенедюк О. Шляхи самопізнання особистості.....10

Габрієль К. Образ фізичного «Я» як детермінанта індивідуального стилю поведінки в соціальних контактах.....13

Захарчук М. Генезис самосвідомості дитини.....15

Корольчук І. Розвиток уявлень про саморегуляцію.....16

Кравчук Я. Розвиток моральної саморегуляції у молодшому шкільному віці.....19

Кулаков Р. Самооцінка та рівень домагань як складові професійного самовизначення старшокласників.....21

Левшунова К. Дослідження саморегуляції.....25

Майстренко Є. Детермінація Я-концепції дитини.....28

Манзик О. Вимірювання самооцінки особистості.....30

Мариніч О. Особливості розвитку самооцінки у дошкільному віці.....32

Мартинюк Т. Психологічний аналіз розвитку самосвідомості особистості молодшого школяра.....35

Марчук В. Особистісна рефлексія як засіб активізації пізнавальної активності підлітків.....39

Онищук О. Загальна характеристика самопізнання як процесу.....42

Орел В. Цілі й мотиви самопізнання.....44

Осипчук О. Сфери і області самопізнання.....46

Пархомей К., Корчакова Н.В. Поняття Я-концепції.....48

Прит Т., Безлюдна В.І. Способи і засоби самопізнання.....50

Ревко Н. Розвиток самопізнання у дитячому віці.....53

Смоляк А. Феномен відношення людини до себе.....55

Тимощук С. Дитячо-батьківські стосунки та їх вплив на ставлення дитини до себе.....58

Ходневич Н., Безлюдна В.І. Формування Я-концепції дитини на різних стадіях розвитку.....61

Хомич І. Передумови формування самооцінки молодших школярів...63

Шпинюк В. Розвиток Его-ідентичності в дитячому віці.....66

РОЗДІЛ 2. ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ САМОСВІДОМОСТІ

Безлюдна В. Гендерні аспекти розвитку Я-фізичного на висхідному етапі онтогенезу.....	69
Беднарська І. Гендерна соціалізація особистості.....	71
Гірак І. Психологічний аналіз гендерних відмінностей адиктивної поведінки осіб юнацького віку.....	74
Забрідня О., Яцюк Н.О. Психологічний аналіз суб'єктивних чинників емоційного вигорання майбутніх педагогів (гендерні аспекти).....	81
Карнаух В. Гендерні аспекти формування адиктивної поведінки у підлітків.....	84
Корчакова Н. Усвідомлене батьківство як напрям психології самосвідомості.....	88
Князева А. Особливості гендерного спілкування в дошкільному віці.....	91
Мартинюк В. Гендерні відмінності реагування на конфліктну ситуацію учнів старшого шкільного віку.....	93
Назарець Л. Динаміка розвитку пізнавальних інтересів підлітків з урахуванням гендерних відмінностей.....	96
Оксенчук О. Гендерні особливості уявлень студентів про відповідальне батьківство.....	100
Осьмак Л. Психологічні особливості тривожності жінок зрілого віку.....	103
Пінаєва М. Соціальна диференціація гендерної ролі.....	106
Руденко Н. Гендерні аспекти дослідження етнічної толерантності підлітків.....	109
Созонюк О. Вплив гендерних стереотипів на процес становлення особистості дівчат-підлітків.....	111
Тендюк І. Особливості статево-рольових уявлень в дошкільному віці.....	114
Тоюнда О. Вплив сімейних традицій на ставлення молоді до проблем гендерної рівності.....	118
Ямницький О. Особливості формування гендерних схем у процесі статево-рольової соціалізації дітей.....	121

Наукове видання

СТУДЕНТСЬКИЙ НАУКОВИЙ АЛЬМАНАХ
Серія ПСИХОЛОГІЯ

Випуск 4

Заснований у 2008 р.

Відповідальні за підготовку збірника до видання – проф. Павелків Р.В.,
проф. Безлюдна В.І.

Комп'ютерна верстка Юрчук О.С.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра вікової та
педагогічної психології (к. 325, тел. 63-44-92)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі Рівненського
державного гуманітарного університету 33028 м. Рівне, вул.
С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

СТУДЕНТСЬКИЙ НАУКОВИЙ АЛЬМАНАХ. Серія «Психологія». -
Випуск 4. - Рівне: РДГУ, 2010. — 197 с.

ISBN 966 — 7281 — 07 — 8.

Збірник містить статті з актуальних проблем психології самосвідомості. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 159.922:316.612

ББК 74.20